

МЕТОДОЛОГІЯ ТРАНСФОРМАЦІЙ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ НА БАЗІ ЕВОЛЮЦІЇ ІДЕЙ ГУМАНІЗМУ

¹Вінницький державний педагогічний університет ім. Михайла Коцюбинського

²Вінницький національний технічний університет

Запропоновано новий погляд на розуміння методології трансформацій сучасної освіти і виховання в руслі еволюційних ідей гуманізму, що дало змогу виявити ефективні педагогічні умови формування культури толерантних відносин у молодіжному середовищі на основі ціннісного ставлення до людини

Ключові слова: методологія, гуманізм, ціннісне ставлення до людини, толерантність.

Keywords: methodology, humanism, value-oriented attitude to a person, tolerance.

Для з'ясування сутності процесу формування толерантних взаємин молоді на основі ціннісного ставлення до людини, виявлення ефективних педагогічних умов виховання гуманної особистості в умовах сучасного гуманізму важливо здійснити аналіз його вимірів у попередні епохи. Нові методологічні принципи заперечують «одночасні істини», однією з яких у гуманізмі була визнана «людяність». Тому сьогодні визначити головною рисою тільки цю якість, було б спрощеною спробою. Методологічний плюралізм у розгляді сучасної гуманістики й дискурсивний підхід надають можливість педагогічній теорії і практиці спиратися в процесі дослідження проблем виховання й розвитку людини на закони, які стають підґрунтям для прогнозів і мотивів життєдіяльності особистості. Це положення вимагає здійснення ретроспективного екскурсу в еволюцію ідей гуманізму.

Адекватним сучасним вимогам методологічним підходом у вихованні ціннісного ставлення до людини вважається гуманістичний, найбільш зорієнтований на потреби й інтереси того, хто навчається. А для ефективного здійснення процесу виховання гуманної особистості необхідно чітко визначитися з методологією. У плані розвитку теорії педагогічної технології наукова методологія передбачає: вчення про структуру і функції наукового знання; обґрунтування вихідних, фундаментальних, загальнонаукових положень (на основі гіпотез, концепцій, фактів, педагогічних закономірностей); вчення про методи наукового дослідження та обґрунтування практичного досвіду підготовки висококваліфікованого спеціаліста у вузі, здатного організувати виховний процес [6, с. 138].

Ми використовуємо термін «методологія» для позначення наукового знання про шляхи, способи, методи наукового пізнання, дослідження проблеми. Наука, педагогічна, зокрема, може розвиватися лише за умови постійного поповнення новими фактами. Для розширення її меж та інтерпретації отриманих даних важливо добирати адекватні завданням методи дослідження,

зумовлені сукупністю теоретичних принципів, які також отримали у наукознавстві назву «методологія». Не лише педагоги-вихователі, а часто й дослідники, вбачають у понятті методологія щось абстрактне, далеке від реального життя і виховної практики. Між тим, енциклопедичні і словникові видання дають визначення, що методологія – це сукупність прийомів дослідження, що застосовуються у тій чи іншій науці; учення про методи пізнання та перетворення дійсності.

Теоретичний ретроспективний аналіз розвитку гуманістичної методології дає нам змогу встановити певні закономірності, особливості еволюції гуманізму як світоглядного принципу, що обумовлює сучасні освітні зрушення, щоб збагатити певною мірою теорію і практику виховання, конкретизувати і обґрунтувати процес формування ціннісного ставлення до людини у вихованців. Гуманізація передбачає «олюднення» не лише атмосфери навчального середовища, а й увесь освітній процес, що вимагає істотних змін характеру відносин, організації цілеспрямованого виховання ціннісного ставлення до людини. Дефіцит гуманності породжує бездуховність і становить джерело технократичних настанов у мисленні [4]. Проблеми, з якими зіткнулося нинішнє суспільство, стосуються, в першу чергу «становлення особистості (всебічна розвиненість і широка освіченість, самодостатність, добродійність, можливість вільного входження в життя, що добре, а що погано, з кого брати приклад та інші якості оптимуму). Їх розв'язання безумовно залежить від умов функціонування суспільства в цілому, але рушійний поштовх до зміни традиційного, здебільшого патріархального світогляду, безперечно, повинна зробити освіта» [8].

Історію формування ціннісного ставлення до людини ми вивчали в контексті аксіологічних пошуків стародавніх філософів. Адже, з часу свого виникнення філософія постійно зверталася до ціннісних вимірів життя. Хоча ціннісна феноменологія східною, античною й середньовічною філософськими школами розроблялася без розкриття категорії «цінність» і її сутності. Цінності в східній філософії тісно пов'язані з етикою життя, творцями якої були китайські філософи Лао-цзи, Конфуцій. В Індії ціннісний контекст присутній в міфах, у поглядах Будди (563-483 р.р. до Р.Х.).

Античні філософи, і найперше Сократ, в період кризи античної демократії та культурних традицій звертаються до моральних проповідей. Проте ті були абстрактними, незрозумілими й далекими від розуміння пересічної людини, яка потребувала зрозумілого й близького до неї морального взірця. Криза римського суспільства, що супроводжувалася зневірою у земній владі, занепадом громадянських чеснот, громадянськими війнами, двірцевими інтригами, змовами і переворотами, розпустою, сповіданням епікурейської етики насолод, стимулювала пошук нового морального берега, на якому людина прагнула знайти захисника і покровителя, що зможе зрозуміти її страждання й справедливо, на відміну від судів земних, розсудити тих, хто сперечається. Людина потребувала іншого ставлення до себе, що дало поштовх до зародження гуманізму (від лат. *humanus* - людський). Рабство намагалось знищити людську гідність, що викликало опір і посилювало гуманістичні тенденції. Саме в античні часи в стародавньому Римі в середовищі філософів-стоїків і зародилося саме поняття «гуманність», що екстраполюється на його сучасне трактування. Вперше цей термін застосував філософ Панецій, який жив між 180 і 110 рр. до Р.Х. Тулій Цицерон вживав його у значенні ідеалу освіти знатних римлян. З часом він почав використовуватись для визначення як способу мислення, так і способу життя, гідного людини.

Великим гуманістичним змістом і заклик до милосердя й любові проникнута ідея

християнства, що виступила на захист людини і стала фундатором цінностей віри, надії і любові. До такої думки прийшов В.Огнев'юк, який досліджував людину в контексті аксіологічних пошуків філософії [5]. Середньовічна філософія хоч і піднесла особистість, але обмежувала її буття пізнанням лише божественного, що було можливим виключно у лоні церкви. Нове бачення людини, власне, олюднення духовного життя і визнання ціннісного ставлення до людини, відбувається в епоху Відродження, яка стала мостом між античною й першохристиянськими моральними ідеалами та культурою Нового Часу [5, с. 75]. Гуманізм у педагогіці набув свого поширення саме в епоху Відродження, коли пріоритетними цінностями у суспільстві проголошувались повага до людини, віра в її сили й можливості, відродження інтересу до культурної спадщини античних народів. Найважливіші педагогічні ідеї цієї епохи пов'язані з іменами П.Верджеріо (1350-1444), М.Вержо (1406-1456), Е.Пінколоміні (1405-1464), Л.Бруні (1350-1444) – Італія; Х.Вівеса (1491-1540) – Іспанія; Т.Мора (1478-1535), Р.Ашама (1511-1568) – Англія; Ф.Рабле (1494-1553), М.Монтеня (1533-1592) – Франція; Р.Агріколі (1443-1485), І.Рейхліна (1455-1522) – Німеччина; Еразма Роттердамського(1465/1466-1536) – Нідерланди. Найвидатнішим педагогом-практиком епохи Відродження був Вікторіно де Фельтре (1378-1446) – Італія. Гуманісти піддали різкій критиці всю середньовічну схоластичну систему освіти й протиставили їй гуманістичне виховання, що розвиває людину розумово й фізично, формує високі моральні якості. Педагогічні ідеї гуманістів значною мірою вплинули на розвиток теорії виховання.

Здійснюючи ретроспективний аналіз переможної ходи ідей гуманізму, становлення гуманістичного світогляду у значної кількості населення, на основі чого формується ціннісне ставлення до людини, ми дійшли певних висновків. Гуманізм як вчення і культурне явище зазнав еволюції, він виступав у різних формах, тому й сьогодні він має багато трактувань: творче самостворення людиною власної сутності (автентичний гуманізм), стратегія і тактика самозбереження у «ворожому світі», акцентування особистісного існування, антропний принцип у науці й соціальній практиці, з'ясування самого факту екзистенції людини [3]. За хронологічними критеріями нам вдалося визначити античний, ренесансний, просвітницький, сучасний і новітній гуманізм. Відповідно до світоглядних критеріїв – секулярний (атеїстичний) і теологічний, матеріалістичний і ідеалістичний, раціоналістичний і ірраціоналістичний, віталістичний (життєвий) і космологічний гуманізм.

Не вдаючись до аналізу всіх існуючих інтенцій гуманізму, слід погодитися з визначенням його головних домінант М. Ярмаченком. Гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний) – визнання цінності людини як особистості й права на вільний розвиток і виявлення своїх здібностей, визнання блага людини критерієм оцінки суспільних відносин [7]. В основі гуманізму лежать переконання в безмежності можливостей людини та її здатності до вдосконалення, вимога свободи й захисту гідності особи, ідея про право людини на щастя і про те, що задоволення її потреб і інтересів має бути остаточною метою людства [9].

Як свідчать літературні джерела, XVII-XVIII століття внесли принципові корективи в осмислення гуманізму. Філософів цього часу цікавив феномен людини, його місце в суспільстві, вони намагалися дослідити його сутність, амбівалентність. Ми можемо стверджувати, що суспільна думка XVII століття, яке і в історичному, і в духовному сенсі було століттям визначальних постатей і подій, рішуче повертається до людини, що дало підстави Д. Чижевському стверджувати: «...Ренесанс не

стільки «відкрив», себто знайшов людину, скільки вирвав її з цілості матеріального та духовного всесвіту, одірвав її від вищого світу (чи світів), ізолював її [11, с. 208]. Ідеологи Просвітництва високо оцінювали розум особистості, вбачали причину раціональної поведінки індивіда в «людській природі».

У зв'язку з цим, прикметною рисою української філософії XVIII ст. стало звернення до пізнання людиною своєї власної природи, що вважалось «найбільшою мудрістю, найвищою філософією і найпотрібнішою теологією [10, с. 259]. Для української релігійно-філософської літератури характерне звернення до таких ціннісних категорій як «добро» і «зло», «любов» і «зневага», «співчуття» і «втіха», що знайшло своє відображення у творах Івана Вишенського, Хоми Євлевича, Касіяна Саковича, Іоанілія Галятовського, Інокентія Гізеля, Феофана Прокоповича і Григорія Сковороди. Останній вважається фундатором української класичної філософії, для якої характерним є першочерговий розгляд проблем людини, її існування та сенсу життя, орієнтація на особистісне, індивідуальне, а не групове, колективне. Українська філософська школа була тісно пов'язана з європейською, інтегрована з нею, завдяки чому відбувався плідний процес взаємозбагачення та обміну духовними цінностями.

З середини XVIII століття Ж.-Ж.Руссо проголошував ідеї покаяння, виправдання, розуміння себе і іншого. Плеяда відомих мислителів (В. Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, Г. Гельвецій) доводила, що особистість прагне до гармонії, свободи, гуманізму.

Нового імпульсу набуло осмислення проблем людини, яка навчається, у неогуманізмі – педагогічній течії, що виникла в Німеччині в середині XVIII століття і знову відродила інтерес до античної культури. Родоначальниками неогуманізму були І. Теснер (1691-1761), І. Ернесті (1707-1781) і Х. Гейне (1729-1812), які вбачали основну мету освіти в самостійному мисленні молоді, формуванні її світогляду і смаків. У другій половині XVIII ст. неогуманісти А. Вольф і В. Гумбольдт головною метою виховання визначали повноцінний розвиток усіх сил людини. Неогуманізм, намагаючись обґрунтувати демократичну вимогу всебічного розвитку особистості, відіграв важливу позитивну роль у сучасній трансформації школи й педагогіки. Осмислення «нового гуманізму», на думку деяких дослідників [3], стає провідним принципом життя, гідного людини, не тільки в освіті, а й у демократизації суспільних відносин в цілому.

Гуманістичний підхід до всіх аспектів реформування суспільного життя вже давно став наріжним каменем державної політики України. Необхідність гуманістичного підходу до освіти була проголошена в Статуті ЮНЕСКО і ще раз підтверджена в Загальній декларації прав людини (1948), у Конвенції і Рекомендаціях ЮНЕСКО у боротьбі з дискримінацією в галузі освіти (1960), у Міжнародному пакті з економічних, соціальних і культурних прав (1966), у спеціальних рішеннях, прийнятих 40-ю і 42-ою сесіями Генеральної асамблеї (відповідно 1985 і 1987 років), а також інших документах міжнародної спільноти, у яких йдеться про права людини, мету, завдання і зміст освіти. У цих документах освіта проголошується невід'ємним правом кожного, а державам пропонується забезпечити гарантування цього права шляхом створення умов для надання людям рівних можливостей у цій сфері. У цьому полягає сутність гуманістичного підходу до освіти. Причому рівність освітніх можливостей у жодному випадку не означає уніфікації, стандартизації всього простору. Вони означають для всіх рівні можливості лише в тому, що стосується доступності освіти,

рівноцінної за якістю й за своєю адекватністю. Ще більшої виразності й рішучості ця думка набула в 90-і роки в міжнародних документах: людина визначається найвищою цінністю; її розвиток, добробут постають найважливішими цілями, а місія освіти полягає в сприянні їм. Саме такі положення про гуманізацію й гуманітаризацію освіти були закладені в головному нормативному документі, що визначає основні напрямки освітньої реформи в Україні (Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття»)[2]. Гуманістичний підхід до освіти розглядається в цих документах як необхідність і можливість подолання основного недоліку старої школи – зневаги до суб'єктів навчально-виховного процесу і, що особливо важливо – кардинальної зміни цілепокладання діяльності школи взагалі, створення умов для задоволення потреб людини в самовдосконаленні, постійному підвищенні рівня своїх знань і культури. З іншого боку, гуманістичний підхід розглядається як принципові зміни у змісті навчання, у відмові від технократизму й екологічного невігластва, визнанні пріоритету гуманітарної культури [1].

Гуманістичний шлях оновлення освіти покликаний відіграти вирішальну роль у її реформуванні, щоб вона була спроможною звільнити суспільство від архаїки й консерватизму. Однак, на нашу думку, не в кожному навчальному закладі в центрі уваги перебуває особистість учня, не налагоджено певним чином співробітництво дорослих і дітей, їх взаємодія в навчально-виховному процесі. Це можна пояснити лише тим фактом, що завдання гуманізації за наявності нових стандартів, програм, підручників для навчання і виховання ще не стали особистісними програмами розвитку, а принцип гуманізму – глибоким переконанням, методологією діяльності. Саме тому слід звернути увагу на посилення методологічної, аксіологічної основи в освітніх зрушеннях особистості. Такий підхід лежав в основі завершених дисертаційних досліджень авторів, що дало змогу обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність визначених нами педагогічних умов виховання в сучасній молоді толерантності, ціннісного ставлення до людини. Вони визначають провідні стратегічні підходи і тактичні способи, спрямовані на ефективне виховання духовно-моральних, ціннісних ставлень на основі системи загальнолюдських цінностей, розвиток у вихованців потреби у самовизначенні й самореалізації, як основи самоактивності особистості, визнання ціннісного ставлення до кожної людини провідним чинником становлення гуманної особистості.

Література

1. Астахова В.І. Гуманістичний підхід – головний принцип освітньої реформи в Україні / В.І. Астахов // Проблеми освіти: Наук.- метод.зб. – К.: ІЗМН, 1998. – Вип.12. – С.3–14.
2. Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття». – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
3. Гуманізм: сучасні інтерпретації та перспективи / Пазенок В.С., Лях В.В., Соболев О.М., Райда К.Ю. та ін. – К.: Укр.центр духовної культури, 2001. – 380 с.
4. Гончаренко С., Мальований Ю. Гуманізація та гуманітаризація освіти // Шлях освіти. – 2001. – №3. – С. 2–8.
5. Огнев'юк В. Людина в контексті аксіологічних пошуків філософії/В. Огнев'юк//Практична філософія. – №3. – 2003(№9). – Центр практичної філософії, Інститут філософії ім.Г.С. Сковороди. – К.: ПАРАПАН, 2003. – С.72 – 88.
6. Падалка О.С., Нісімчук А.С., Смолюк І.О., Шпак О.Т. Педагогічні технології. Навчальний посібник. – К.: Вид-тво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана, 1995. –256 с.
7. Педагогічний словник / За ред. М.Д. Ярмаченка. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 514 с.
8. Прокопенко І. Ф. До філософського обґрунтування мети та функцій сучасної освіти/І.Ф. Прокопенко // Науковий вісник Харківського держ. Пед. ун-ту ім. Г.С.Сковороди.–Харків: ХДПУ, 2001. – Сер.: «Філософія». – Вип.7. – С. 5–9.
9. Пуйман С.А. История педагогики: Учеб.-метод.пособие/ С.А. Пуйман. – Минск:БГУ, 1999. –59 с.
10. Сакович Касіян. Аристотелівські проблеми, або питання про природу людини/К. Сакович//Український культурний альманах. Хроніка, 2000. – К.,2000. – С.234–242.
11. Чижевський Д. Сімнадцяте сторіччя в духовній історії України//Д.Чижевський/Український культурний альманах. Хроніка 2000. –К.,2000. – С.204–212.

